
3.- EGIPTO

Leizetatik urten ezkerro, munduan antxiñako erriak joan dira sortzen eta ugaritzen eta jakintza-era zoragarriak sortu dabez. Esaterako, Ameriketako inkak eta India'n edo Txina'n edo Afrika'n edo Asiria'n... Ezin jarraitu olako jakintza guztiai, baiña batzuk bai artuko doguz, eta lenengo Ejipto.

Erodoto edesti-idazle ospetsuak au esan eban: "Ejipto Nilo ibaiaren emoitza da". Eta ori egia da, baiña ez egi utsa: Nilo ibaiak Ejipto'ri bizia emon dautso baiña ez lana sendo ta ugari egin barik. Beste au be esan leike ba: "Ejipto ejiptoarren lanaren emoitza da".

NILO

Mendi-arte baten dator Nilo ibaia goitik bera 1.000 km.'ko luzeeran Ejipto-barruan. Ibai onen ondoan goian naiko errez bizi eiketan, baiña beean, itxas-ondoan ez ain errez: uriolak bideratu bear ziran, zelako uretzak etorriko ziran urtero aurrikusi (orretarako asmau ebezan nilometroak), ur-lekuak legortu, legor-arloak ureztatu... lan eta lan.

Bere milla kilometroak Ejipto-barruan amaitzen diranean, Nilo'k delta aundia sortzen dau eta inguru onetan bagillean asita datoz urak, baiña ez edozelako urak, sumendietatik urtendako ongarriakaz lurra oso emongor biurtzen daben urak baiño. Uriola aundi oneik azillean amaitzen dira eta an geratzen da urte-oro ereiteko lur ongarritua.

EDESTIA

Edesti-aurrea labur-labur agertu geinke: Asieran "nomo"ak edo auzoak sortu ziran leizetatik urten eta laster, baiña beingoan alkartu bear izan eben bizi izateko eta lurralde berezi areri ondorena aterateko eta alkartasun onen buru izan ziran Faraoiak.

Jakintza tokirik errezenean asten da, Nilo'ren goialdean eta lenengo zati onek Menfis dau uriburu: K.a.'tik 2000n. urtean asi eta 1700n. urtera arte.

Bigarren zatirako Iksoak deritxen errege-artzaiñak datoz. Aldi garrantzitsua au 663n. urtera arte: emen asten dira delta egokitzen eta ementxe egiten dabez txuntxur edo piramideak eta 1550n. urtean esfinjea.

663n. urtean asten dira Ejipto'ren zori txarrak. Arrezkerro ez dau iñoz burua jaso: Lenengo asiritarren menpean, gero persetarren menpean, Kambises errege nagusi dala, gero grekoen menpean Alexander

aundia buru zala eta azkena, Kleopatra'ren maite-miñak bide dirala, erromatarren menpean, K.a. 31n. urtean.

EJIPTOARRAK IDAZTEN

Ejiptoarrak izan ziran, feniziarrek baiño lenago idaztea asmatu ebenak: lenengo irudien bidez idazten eben (ideografia), gero asmamenezko idazketa edo jeroglifikoa eta azkenez idazketa demotikoa edo silabikoa. Emendik ikasi eben fenizioak gero mundu guztira, gure artera be bai, zabaldu eben idazkera, K.a.'tik XIII gizaldian.

Ejiptoarren idazkerak ulertzeko, Brussard kapitaiak egin eban aurkikunde aundi bat, "larrosatxu" deritxon arria (piedra rosetta). Arri onetan idazki bat agertzen da iru eratara idatzita: gerkeraz, jeroglifikoz eta demotikoz. Ortik ikasi zan dana irakurten.

Roseta arria, Grekoz. Jeroglifikoz eta demonko ikatzia

JAKITURIA BEAR

Antxiñako errien artean Egipto da jakitunena eta orretarako beartuta egozalako zan ori. Nilo menperatzea gaitxa izan zalako asko ikasi bear izan eben eta gero jakituriak jakituria dakar.

Zenbaki arloan nagusi dira eta ortik atera eben aljebra, ibaia menperatzeko izar-iztia edo astronomia ikasi bear izan eben eta ortik atera eben egutegia, gero Julio Kaizer'ek obetu eta XV Gregorio Aita Santuak bideratu eta gaur arte etorri dana (K.a.'tik 4000n. urtean). Medikutzan aurrerapen aundiak egin ebezan eta elerti edo literaturan India'tik asko artu

eben baiña eurak be lan audia ekarri eben, txuntxur-
rrak egiteko asmalaritza eta etxegintza ondo eskura-
tu ebezan.

ERLEJIÑO

Asierako "nomo" edo auzo bakoitxak bere jainkoa eukan, pizti-itxurakoa, eta "toten" oneik euren elei-
zak (jauretxeak) eukezan. 3000n. urte inguruan jain-
ko orreik eta izadikoa nastatzen dira eta izadi-sortzea edesten dabe mitoz, kosmogonia.

Ejiptoarren erlejiñoan illai dagokien kultoak dau indar aundia eta ortik sortu ziran txuntxur edo pira-
mideak eta mastabak: Arimea ez da iñoz ilten, gorpuz-
ta osorik ba'dago. Ortik etorri jaken enbalsamatu-
bearra eta medikutzarako gorputz-atalak eta gaisoak ain ondo ezagutzea. Geroko asmaketak dira arimen epaikundea eta geroko bizitzako saria.

Orrexegaitik, ejiptoarren artean garrantzi aundia eukan abadeagoak edo erlejiñoako arduradun ziranen taldeak. Onein ekiñez lortu zan Faraon jainkotzat artzea.

EDERTIA ILLOBIAK

Ejiptoarren edertiak erlejiñoan dau bere iturria: Orregaitik dira ain ederrak txuntxurak eta illobiak. Ori eskatzen eben abadeak. Ori nai eben Faraoiak. Orregaitik izan ziran ain ugariak ederti-arloko lantegiak eta langilleak.

Asieran illobi asko eta tenplu gitxi dagoz, baiña gero, abadeak indarra artu ebenean, illobiak gitxitu egiten dira eta jauretxe ederrak ugaritu.

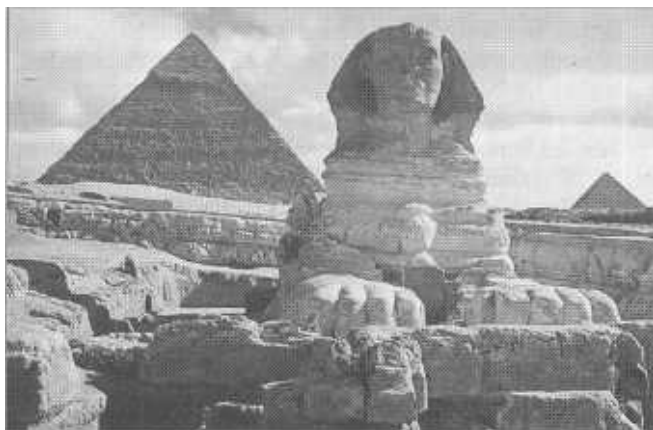
Illobia da ba garrantzitsua: Illari barruzkiak kentzen jakozan, eta gorpua urrezko il-kutxara sartu eta dana arrizko illobi baten barruan zaindu. Illa bakean izan daiten sarrerak ondo itxiten ziran. Baiña guztiak

Gizeh'reo txuntxur edo piramideak

izan dira zabalduak lapurrak ondoan egozan bitxien billa joan diralako.

Illobiak iru eratakoak ziran: Txuntxurak (piramideak), mastabak eta ipojeok edo lurpekoak. Keops'en piramideak 160 m.'ko goiorea dau eta aundiena da.

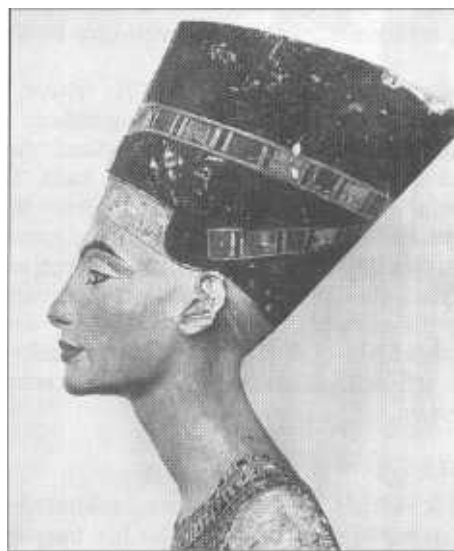

Txuntxurren ondoan Esfinjea.

IRUDIAK

Ejipto'n irudigilleak ez ziran entzutetsuak, izen bakoak ziran geienak.

Onein lana erlejiñoaren laguntzarako da, ez edertasuna agertzeko. Orregaitik dira irudi legorak, geldiak, aundikiak. Ospetsuenetarikoa da Nefertiti'ren irudia.

Nefertiti irudia

Margolaritzan oso laburrak ziran ejiptoarrak. Bitxilana agertzen da Tutankamon'en illobian. Orra-or labur-labur jakintza aundi bat.

OLAZAR'tar Martin